

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ВАСИЛЯ СТУСА В ІСТОРІОГРАФІЇ

Історія України – це передусім множинність доль непересічних особистостей, які її творили. Одним із них є поет, літературознавець, публіцист, правозахисник Василь Семенович Стус. Його життя – це шлях самопожертви, приклад нескореності духу та відданості українській ідеї. Він одним з перших підтримав протест І. Дзюби щодо арештів української інтелігенції на кінопрем'єрі С. Параджанова «Тіні забутих предків», активно виступав проти критики радянською владою творів та діяльності українських митців, придушення свободи слова та загального порушення прав людини.

Відрахування з аспірантури, заборона на друк творів, перший арешт у 1972 р. не зламали сильного духом поета, а ще більше загартували його у боротьбі проти тоталітарної системи. За таких умов зважитися на відмову від радянського громадянства, продовжити правозахисну діяльність в складі Української громадянської групи сприяння Гельсінських угод було беззаперечним героїзмом. На його долю випало багато випробувань. Найстрашнішим з них став другий арешт українського митця у 1980 р. Відбуваючи покарання, Василь Семенович помер у ніч з 3 на 4 вересня 1985 р. у карцері особливого режиму с. Кучино Пермської області.

Вивчення життєвого шляху Василя Стуса стало можливим лише після його смерті. Одне з перших видань, у яких розкривалися сторінки життя великого українського героя, побачило світ за кордоном у 1987 р. Літературознавцем Осипом Зінкевичем та письменником Миколою Француженко в українському видавництві в еміграції «Смолоскип» ім. В. Симоненка було видано книгу «Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників» [1]. Видання містило стусівські статті, нотатки і виступи, листи до друзів, табірні записки, матеріали з судових й позасудових репресій, виступи на його захист. Особливою емоційністю, проникливістю до долі поета вирізняються спогади Михайла Хейфеца та Сергія Солдатова, які разом з ним відбували покарання.

У подальшому видавництво «Смолоскип» буде одним із центрів дослідження життя та творчості Василя Стуса. З лютого 2006 р. саме за його активної участі відбудеться наукова конференція «Василь Стус: Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття та переосмислення». Неодноразово видавництво друкуватиме твори поета і дисидента та спомини про нього [4].

У 1987 р. у періодичному виданні вітчизняної дисидентської інтелігенції «Український вісник» було започатковано рубрику «Василь Стус у житті і літературі». На сторінках видання були опубліковані маловідомі праці Василя Семеновича, спомини про митця його друзів, знайомих, зокрема І. Геля, Є. О. Сверстюка [8].

Нова хвиля інтересу до життя та творчості Василя Стуса спостерігалася у 1989 р. під час перепоховання праху його та інших дисидентів – Юрія Литвина і Олекси Тихого. Перш за все про митця пишуть його друзі, знайомі, представники українського дисидентського руху, зокрема, І. Дзюба, М. Коцюбинська. Їх твори містять біографічні дані, особисті спомини, в яких він постає незламною, сильною духом особистістю [2, 3].

Український поет, прозаїк, однокурсник і друг В. Стуса Олег Орач у 1993 р. упорядкував збірку спогадів про нього «Не відлюбив свою тривогу ранню...: Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезія». До книги увійшли спомини про великого українця 42 осіб, серед яких його рідні, друзі, знайомі [5].

Режисер фільму «Просвітлої дороги свічка чорна» Станіслав Чернілевський та оператор Богдан Підгірний записали інтерв'ю з 27 особами, які увійшли до книги «Нецензурний Стус» і є важливим джерелом для вивчення життя великого українського митця [6].

Важливим джерелом до вивчення життя, творчості поета став науковий доробок його сина Дмитра. Він є автором цілої низки праць, серед яких «Життя і творчість Василя Стуса», «Василь Стус. Життя як творчість», «Василь Стус: відкрита книга біографії» та інші [9]. В його роботах нескорений духом український митець постає в різних вимірах – як поет, чоловік, батько, син. Автор будує свої твори на власних споминах, враженнях, які наповнюють офіційну біографію Василя Стуса чуттєвими моментами, переживаннями його особистого життя. Перебуваючи в складних умовах ув'язнення, Василь Стус знаходив ніжні слова для своїх близьких, завжди переймався справами сина.

Вагомий внесок у вивчення життя та творчості В. Стуса зробив також український правозахисник, співкамерник, фахівець з історії українського дисидентства В.В. Овсієнко, який був одним з організаторів перепоховання його праху. Йому належить ціла низка робіт про життєвий шлях митця, зокрема книги «Світло людей. Спогади-нариси про Василя Стуса, Юрія Литвина, Оксану Мешко» (1996), «Василь Стус у віддзеркаленнях. Спогади Василя Овсієнка про Василя Стуса» (2007), «Василь Стус: Поет і громадянин. Книга спогадів та роздумів» (2013) [7]. У останній з них зібрано спогади про митця 74 осіб, серед яких його родичі, однокурсники зі

Сталінського педінституту, колеги – вчителі, друзі з кола шістдесятників тощо. Важливими, але в той же час емоційно складними, видаються спомини останнього співкамерника Василя Стуса – російського письменника Л. І. Бородіна, який детально описав останні дні українського дисидента. Він зазначав, що адміністрація табору спеціально провокувала голодування, вела політику на вимирання та психологічне виснаження ув'язнених. Але Василь Стус до останнього демонстрував незламність духу і спротив адміністрації табору.

Таким чином, на сучасному етапі було створено цілий ряд ґрунтовних праць, в яких описується життя відомого українського поета і правозахисника Василя Стуса. Значна їх частина підготовлена найближчими родичами, друзями, знайомими митця. У них розкриваються різні аспекти його життя, характеру, описані особисті враження від зустрічі з ним. Проте означену тему не можна вважати завершеною. Велич стусівської постаті, незламність його духу завжди буде цікавою для наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упоряд. Осип Зінкевич, Микола Французенко. Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1987. 463 с.
2. Дзюба І. Різьбяр власного духу. Стус В. Під тягарем хреста: Поезії. Л., 1991. С. 3–20.
3. Коцюбинська М. Феномен Стуса. *Сучасність*. 1991. № 9. С. 26–35.
4. Матеріали конференції «Василь Стус: Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття та переосмислення». *Молода нація*. 2006. № 1. 240 с.
5. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії. Упоряд. Орач (Комар) О. Ю. К. : Укр. письменник, 1993. 400 с.
6. Нецензурний Стус: кн. у 2 ч. / [Упор. Б. Підгірного]. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002, 2003. 336 с.
7. Овсієнко В. В. Світло людей: Мемуари та публіцистика. У 2 кн. Харків: Харківська правозахисна група; К.: Смолоскип, 2005. 322 с.; Овсієнко В. В. Василь Стус у віддзеркаленнях. Спогади Василя Овсієнка про Василя Стуса. Полтава: РІК, 2007. 192 с.; Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів. Упоряд. В. Овсієнко. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013. 684 с.
8. Сверстюк Є. Василь Стус у житті і літературі. «Український вісник». 1987. № 7–10.
9. Стус Д. Життя і творчість Василя Стуса. К.: Фотовідеосервіс, 1992. 86 с.; Стус Д. Василь Стус: відкрита книга біографії. *Актуал. пробл. укр. л-ри і фольклору*: Наук. зб. Донецьк, 2001. Вип. 6.; Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. К.: Факт, 2004. 368 с.